

УДК 37 (09)«18/19» М. Грушевський

THE ROLE OF THE NATIVE UKRAINIAN SCHOOL IN THE FORMATION OF THE NATIONAL SELF-AWARENESS OF THE PERSONALITY IN THE UNDERSTANDING OF M.S. HRUSHEVSKY (1866-1934)**РОЛЬ РІДНОМОВНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В РОЗУМІННІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО (1866-1934)****Zaichenko I. /Зайченко І. В.***Ph.D,prof./докт.пед.н., професор**Municipal Institution «Uman Taras Shevchenko Professional College of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council»**33, Nebesna Sotnia, 20 300**КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж**ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»**вул. Небесної Сотні, 33, 20 300*

Анотація. У статті розкриваються погляди М. Грушевського на сутність, завдання, принципи нової української школи; її роль і місце у відродженні національної самосвідомості українців та формуванні національно свідомих громадян, патріотів України.

Ключові слова: Михайло Грушевський, українська національна школа, погляди.

Вступ.

Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) – видатний український історик, громадсько-політичний діяч, Голова Центральної Ради Української Народної Республіки (1917-1918), член Історичного товариства ім. Нестора-Літописця, член Чеської АН (1914), почесний член Київського товариства старожитностей і мистецтв (1917), член-кореспондент ВУАН (1923) та АН СРСР (1929), багаторічний голова Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1897-1913), завідувач кафедри історії Львівського університету (1894-1914), автор понад 2000 наукових праць. [<https://uk.wikipedia.org/wiki/>]. Найповніше 50-томне видання творчої спадщини М. Грушевського (всі опубліковані й неопубліковані твори, його епістолярна, мемуарна спадщина й архів) виходить з 2002 у видавництві “Світ” (Львів).

Основний текст.

Все своє свідоме життя він присвятив боротьбі за визволення українців з московського ярма, публічно даючи глибоко обґрунтовану й переконливу відсіч усім тим, хто твердив, що “Ми, українці, спізналися з своїми національними змаганнями”, що “За нами нема ніякої сильної традиції – ми не жили ніколи державним життям і не виробили національних традицій. В теперішності у нас теж нічого нема, окрім побожних бажань. Виробляти тільки тепер національне почуття у суспільності й, не маючи ніяких основ національного життя, добиватись університетів, думати про українську науку, літературу і т. ін. – се зовсім безнадійна, даремна трата сил і енергії. Наша справа скінчена – ми запізно подумали про неї” [1, с. 20].

У статті “О любви к отечеству и народной гордости” М. Грушевський писав, що “Частинка правди в наведених вище і їм подібних міркуваннях про

безвиглядність українства міститься в тім, що національна свідомість і навіть національне почуття у значної частини української суспільності і навіть в народних масах досить слабе в Україні російській. З чисто етнографічної безпосередності вона вийшла, але до національної свідомості, не тільки щодо повноти національного життя, не дійшла, і так висить на роздоріжжі. І свідомій частині української суспільності дійсно припала в теперішній хвилі дуже тяжка задача – з одного боку, добиватися тих засобів, прав, спромог, що творять підставу національного життя; з другого боку – дбати про те, щоб розбудити у загалу громадянства приспане національне почуття або привести його до потрібної свідомості. А ще треба додати до того, що суспільність вся тепер захоплена іншими інтересами й мало цікавиться національними питаннями, так що й наклики до здобування національних прав та підстав національного життя, і наклики до розбудження національної свідомості, до уважливості для своїх національних потреб тепер стрічаються не раз з сильною апатією та байдужістю або й неприхильністю до такого “відтягання уваги суспільності від підставових питань” її життя в сторону “вузьконаціональних інтересів” [1, с. 22-23]. Думки, які певною мірою стосуються й нашого сьогодення.

Погляди М. Грушевського на рідномовну школу висвітлені у багатьох його творах 50-томного видання. У 1912 р. автором була видана збірка його творів під назвою “Про українську мову і українську школу”, що були надруковані у редакції газети “Село” (Київ, 1909-1910).

У 1991 р. заходами видавництва “Відродження” збірка була перевидана і в передмові до другого видання книги наведені слова М. Грушевського: “Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, і ніколи не виб’ється на самостійну дорогу існування” [4, с. 13].

В програмній статті науково-педагогічного журналу “Наша школа” – органу товариства “Учительська громада” (Львів, 1909) М. Грушевський писав, що “сотворення національної школи являється одною з найсильніших заперук національного відродження” [2, с. 69], бо “тільки націоналізація школи в українських землях може дати українській людині підстави успішного культурного, суспільного і економічного розвитку, уоружити його рівносильною зброєю в конкуренції національностей, забезпечити від перспективи відставання, упослідження в загальному культурному і економічному поході” [2, с. 70].

Українська національна школа покликана, за М. Грушевським, не лише готувати всебічно розвинених, високоосвічених, духовно й культурно багатих громадян, здатних примножити матеріальні, духовні й культурні цінності свого народу, але й “мусить пильнувати ще й своїх спеціальних справ дня, справ, які кінець кінцем сходяться в однім питанні, але незвичайно ширшим, що своїми розгалуженнями проходить ледве чи не всі сторони життя, а може коротко бути схарактеризоване як справа забезпечення свого національного існування, удержання в національній цілісності й одності своїх частей й переведення їх з становища етнографічної статистики в динаміку національного життя й розвитку” [2, с. 69]. М. Грушевський вважав, що питання розбудови української

національної школи на пізніше “відкладене бути не може без крайньої небезпеки для нашого національного існування ...” [2, с. 69].

Національна школа – це школа рідної мови, бо “вчити добре можна тільки такою мовою, котру ученики добре знають і розуміють, ... і таке правило в шкільній науці, що вчити треба ученика мовою для нього зрозумілою” [4, с. 15]; “на Україні треба вчити по школах українською мовою” [4, с. 17], – писав учений.

Відсутністю національної школи пояснював він економічний, соціально-політичний, культурний занепад українського народу. “...брак рідної, свійської школи в повнім глибокім значінні сього слова проявляється в такім очевиднім – скажем се сильне слово – культурнім виродженні української народності, але і в сфері середньої й вищої науки, брак національної школи відбивається незвичайно некорисно не тільки на національнім, але і на всім культурнім життю суспільності і народу” [2, с. 71].

М. Грушевський визначав жахливе становище народної школи в українських губерніях “Через те, що викладання від початку до кінця провадиться великоруською мовою, школа стає тільки місцем, де діти мучаться, де калічаться дитячі душі й натомість не дається майже нічого позитивного. Це цілком чітко констатував напередодні валуєвської заборони один з найвидатніших педагогів К.Д. Ушинський”, – відзначав М. Грушевський [3, с. 428].

“По українському вчити треба на те, щоб діти науку ту легше розуміли, краще і легше навчалися всього, чого їх учать. Якби вчили по українському, з української книжки, та як учитель теж усе толкував би по українському, як діти говорять, тоді діти наші всякої річи могли б скоро і легко навчитися – чи читати, чи писати, чи рахувати” [4, с. 40].

“Мова, за М. Грушевським, – цей перший і найважливіший показник національної окремішності – привертає до себе головну увагу політиків нівеляції, і ми бачили, як уже в першій чверті XVIII ст. уряд висуває вимогу, щоб в українській літературі “никакой розни и особаго наречия не было”. Придушивши, дійсно, будь-яку літературу місцевою мовою цензурними репресіями у XVIII ст., урядова політика стає у XIX ст. на ту точку зору, що української мови “не було, немає і бути не може”, як висловився у своєму циркулярі міністр Валуєв, солідаризуючись із жалюгідними вигадками, що українська мова являє собою лише спотворення російської мови, “зіпсовану російську мову” тощо” [3, с. 416].

Українців усе ще запитують: “Чи маєте на вашій мові письменство і літературу? Маємо, панове депутати, досить маємо, і не з учорашнього дня. Триста літ з верхом минуло від того часу, як наші предки, побачивши, як наш нарід пропадає в темноті, без школи, без книги, знаходилися просвічати його мовою рідною, зрозумілою, народньою” [4, с. 18-19]. Мають українці і свою мову, і святе письмо, і гарні вірші та оповідання, і різноманітні книги, і театральні комедії, і вистави. А такими іменами, як І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка, Т. Шевченко, Марко Вовчок, П. Куліш, І. Нечуй-

Левицький, М. Костомаров, Панас Мирний, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, І. Франко, Леся Українка, Ю. Федькович, В. Стефаник, В. Винниченко, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, О. Олесь, М. Старицький, В. Самійленко, Г. Чупринка, не соромно похвалитися перед усім світом. Їх твори перекладені іншими мовами і іноземні читачі їх високо поцінують. Надруковано вже багато українських книжок, виходить чимало українських газет і журналів, у тому числі й наукових. У Львові і Києві є українські наукові товариства, які видають наукові книги, писав М. Грушевський [4, с. 19].

Народ український відчужували від власного економічного, соціально-політичного, національно-культурного життя: “мовчи, не розсуджай, що прикажуть – сповняй” [4, с. 24]. Люди відбилися від своєї мови, культури, школи, преси; їх привчали зневажати й забути рідне. Отже, позбавлений своєї мови, освіти, школи український народ “стемнів, збіднів, самий останній став, хоч не обиділа його природа ані розумом, ані понятієм”, а край український – “багатий, родючий, дозвільний ...” [5, 1909. № 5].

М. Грушевський закликав свідомих українців негайно взятися за просвіту свого народу. Можливості для цього є, вказував він. Після 1905 року стало вільніше українському слову, українській школі, газеті; з'явилися умови для створення різноманітних селянських, робітничих, фахових спілок, товариств, об'єднань, що займалися б народною просвітою. Треба активніше й наполегливіше добиватися того, щоб у школах України навчання здійснювалося рідною мовою. “Треба горнутися до свого українського, заохочувати до нього, розширювати його всякими способами. Бо інакше, як на своїй народній українській основі, не стане наш народ просвіченим, не вийде з теперішньої темноти, злиднів і пониження”, – закликав учений [5, 1909. № 5].

М. Грушевський рішуче викривав і засуджував тих, хто твердив, що українська мова не є окремою мовою, а є лише “наріччям”. У статтях “Не порозумнішали”, “Російська Академія наук про українську мову” він довів абсурдність тих тверджень. Навіть комітет міністрів у 1905 р. визнав шкідливість заборони української мови. Ради Київського й Харківського університетів, київський генерал-губернатор, Російська Академія наук одностайно заявили, що заборону українського слова вважають шкідливою й нерозумною, і пропонували негайно зняти будь-які обмеження й заборони щодо розвитку української мови й навчання нею в школі.

М. Грушевський писав: “А таки Українці мають свою мову відмінну, своє письменство на тій мові, і як тою мовою хочуть писати, то як їм ту мову забороняти? Мусить бути право і свобода тою мовою писати і друкувати, і коли народ наш тою мовою говорить, то й у школі треба тою мовою вчити” [4, с. 44].

Однак, забезпечення для кожного українця права навчання рідною мовою, за М. Грушевським, ще не вирішує освітньої справи. Необхідно, щоб усе соціальне середовище, уся структура, система, мета й завдання, зміст і методи, сам дух школи були проникненні ідеєю українства; щоб школа виражала інтереси й потреби українського народу, сприяла розвиткові нації.

М. Грушевський рішуче засуджував і переконливо доводив брехливість тверджень ворогів української нації і просвіти про те, що нібито самі українські

селяни не хочуть знати й розуміти української мови і навчання нею в школі. У статті “Промовили” М. Грушевський наводить приклад того, як втішно сприйняли звістку у селі Теслугові Дубенського повіту на Волині про те, що у їх волості замість тогочасних церковних шкіл відкрили школи з українською мовою навчання, розуміючи, що навчання дітей українською мовою в сільській школі буде легшим і ефективнішим, читання й письмо діти опанують швидше й міцніше. Отже, селяни однозначно заявили, що “треба їм української науки, української книжки, української школи” [4, с. 29]. Однак, “начальство їх про те не питає, а вони мовчать, самі не кажуть, чого хочуть, чого їм треба, щоб вийти з теперішньої темноти та злиднів. А різні люди тому й раді” [4, с. 29].

М. Грушевський відзначає, що “якби таких Теслуговців на Україні було більше, – було б інакше. Не говорили б за наших селян різні панки, що буцім-то селяни української мови не хочуть, і їм не треба її” [4, с. 30].

Однак, є правдою, що “Мовчить наш нарід, мовчать його представники в Думі, немов серед порожньої пустки лунають голоси, що підіймаються за право народу. Де-не-де, зрідка, тихо і несміливо пролунає селянський голос за своєю мовою, за своєю школою; за правом вільного розвитку народнього. Сі одинокі голоси никнуть, і вороги нашого народнього життя нахабно кричать, що наші жадання – се наші видумки, що їх видумує кілька людей, а селянство українське не хоче української книжки і газети; не бажає, щоб дітей українських по школах учили рідною українською мовою; не хоче того, аби в церкві, чи в суді, чи в уряді (присутсвії) були люди, які могли б розмовляти з ним українською мовою і відповідати йому тою ж зрозумілою для нього мовою” [4, с. 31].

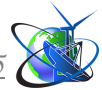
Висновки.

Як бачимо, ці думки М. Грушевського актуально звучать і для нашого сьогодення в умовах розвитку справді української національної школи на всіх її рівнях, починаючи від дошкільної і закінчуючи післядипломною та самоосвітою, а також системи національної освіти й національного виховання.

Спадщина М. Грушевського набуває особливої гостроти й актуальності. Тому одним із важливих завдань історико-педагогічної науки є глибоке її вивчення, критичне осмислення і творче використання в захисті Української держави, збереженні й зміцненні її обороноздатності, суверенітету й територіальної цілісності, розбудові національної школи й освіти в Україні.

Література:

1. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. Львів: Світ, 2002. Т. 2: Серія “Суспільно-політичні твори (1907 – 1914)”. 2005. 704 с.
2. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. Львів: Світ, 2002. Т. 3: Серія “Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917)”. 2005. 792 с.
3. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / редкол. : Г. Папакін, І. Гирич та ін. Львів: Світ, 2002. Т. 22: Нарис історії українського народу / Упор. І. Гирич, В. Кавунник. 2015. 568 с. (Серія “Монографічні історичні праці”).

4. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу / Передм. Я.П. Гояна; [Худож. оформл. О.В. Ковалю]. К.: Веселка, 1991. 46 с.: іл.
5. Село, Київ, 1909. № 5.

Literature:

1. Hrushevskiyi M.S. Works: In 50 volumes / Edited by: P. Sohan, Ya. Dashkevich, I. Hyrych, etc.; Chairman ed. P. Sohan. Lviv: Svit, 2002. Volume 2: Series "Social and Political Works (1907-1914)". 2005. 704 p.
2. Hrushevskiyi M.S. Works: In 50 volumes / Edited by: P. Sohan, Ya. Dashkevich, I. Hyrych, etc.; Chairman ed. P. Sohan. Lviv: Svit, 2002. Volume 3: Series "Social and Political Works (1907 - March 1917)". 2005. 792 p.
3. Hrushevskiyi M.S. Works: In 50 volumes / editor. : H. Papakin, I. Hyrych and others. Lviv: Svit, 2002. T. 22: Essay on the history of the Ukrainian people / Upor. I. Hyrych, V. Kavunnyk. 2015. 568 p. (Monographic historical works series).
4. Hrushevskiyi M.S. About the Ukrainian language and the Ukrainian school / Prem. J.P. Goian; [Artist. form O.V. Blacksmith]. K.: Veselka, 1991. 46 p.: illustrations.
5. Village, Kyiv, 1909. No. 5.

Abstract. *The article reveals M. Grushevsky's views on the essence, tasks, principles of the new Ukrainian school; its role and place in the revival of the national identity of Ukrainians and the formation of nationally conscious citizens, patriots of Ukraine. M. Grushevsky thought the Ukrainian national school was necessity of social being, also principal of national revival; it had promoted preservation of Ukrainian nationality from cultural degeneration and saving existence of Ukrainians as nation.*

Key words: *Mykhailo Grushevsky, Ukrainian national school, views.*